

Typology and Causes of Contemporary Anti-Shiism

Mohammad Reza Zare Khurmizi*

(Received: 06/09/2020; Accepted: 18/02/2021)

Abstract

Anti-Shiism has taken on a new form in the present age and has caused more widespread events than in the past.

Therefore, it is necessary to study its types, causes and nature, especially with the aim of examining whether the contemporary anti-Shiism is a process or not, and to answer the questions: What are the new types of anti-Shiism and its causes? Is the new anti-Shiism a natural process in the continuation of historical anti-Shiism or is it a plan beyond that? The findings of this study, with the method of *Enni Argument* (using causal data to discover and describe the cause) and the implicit use of discourse analysis, indicate that anti-Shiism is generally divided into two types, long-standing (historical) and modern (contemporary). The new anti-Shiism should be considered in two types: external (outside the Islamic world) and internal (inside the Islamic world). Contemporary external anti-Shiism is more of a program than a process, but contemporary internal anti-Shiism is a long-term process that is rooted in long-standing (historical) anti-Shiism, and is now managed by external (planned) anti-Shiism.

Keywords: Contemporary Anti-Shiism, Historical Anti-Shiism, Contemporary Shia Phobia, Takfir (Excommunication) of Shiites.

* Assistant Professor, Department of Islamic History, Ahl al-Bayt International University, Tehran, Iran, khormizi@abu.ac.ir.

گونه‌شناسی و علل شیعه‌ستیزی معاصر

محمدرضا زارع خورمیزی*

[تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۳۰]

چکیده

شیعه‌ستیزی در عصر حاضر شکل جدیدی به خود گرفته و رویدادهای گسترده‌تری را نسبت به گذشته رقم زده است. لذا ضروری است گونه‌ها، علل و ماهیت آن، خصوصاً با هدف بررسی فرآیند بودن یا برنامه‌بودن شیعه‌ستیزی معاصر بررسی، و به این پرسش‌ها پاسخ داده شود که: انواع شیعه‌ستیزی جدید و علل آن کدام‌اند؟ آیا شیعه‌ستیزی جدید فرآیندی طبیعی در ادامه شیعه‌ستیزی تاریخی است یا برنامه‌ای فراتر از آن است؟ یافته‌های این پژوهش، با روش برهان اَنی (بهره‌گیری از داده‌های معلولی برای کشف و توصیف علت) و استفاده ضمنی از تحلیل گفتمان، حاکی از این است که شیعه‌ستیزی در مجموع به دو گونه شیعه‌ستیزی دیرینه (تاریخی) و جدید (معاصر) تقسیم می‌شود و شیعه‌ستیزی جدید را باید در دو قسم بیرونی (بیرون دنیای اسلام) و درونی (درون دنیای اسلام) دانست. شیعه‌ستیزی معاصر بیرونی بیشتر برنامه است تا فرآیند، ولی شیعه‌ستیزی معاصر درونی فرآیند بلندمدتی است که در شیعه‌ستیزی دیرینه (تاریخی) ریشه دارد، اما در عصر حاضر تحت مدیریت شیعه‌ستیزی بیرونی (برنامه‌ای) در آمده است.

کلیدواژه‌ها: شیعه‌ستیزی معاصر، شیعه‌ستیزی تاریخی، شیعه‌هراسی معاصر، تکفیر شیعه.

مقدمه

شیعه‌ستیزی (Anti-Shi'ism) هر گفته یا عملی است که با هدف دشمنی با اعتقادات و آیین‌های شیعه به کار می‌رود و وجوه مختلف ستیز سیاسی، اجتماعی و فرهنگی با مسلمانان شیعه را به دلیل شیعه‌بودنشان شامل می‌شود (Kedourie, 1988 "Anti-Shi'ism", 2011). این پژوهش به دنبال شناخت ماهیت شیعه‌ستیزی جدید و شناخت انواع و علل آن است و در آن شیعه‌ستیزی تاریخی و معاصر بررسی و مقایسه می‌شود. شیعه‌ستیزی معاصر در دو عرصه درونی و بیرونی مطرح است که نوع درونی‌اش کاملاً تحت تأثیر شیعه‌ستیزی تاریخی است ولی نوع بیرونی‌اش به برنامه‌ای از پیش طراحی‌شده شباهت دارد که از تعارضات تاریخی درونی دنیای اسلام برای رسیدن به اهداف خود بهره می‌گیرد.

۱. پیشینه بحث

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، رویکرد مطالعات شیعه‌شناسی در مراکز دانشگاهی جهان به طرز محسوسی افزایش یافت، و آثاری نیز مرتبط با موضوعات شیعه‌ستیزی و فشار بر شیعیان نگاشته شد، نظیر شیعیان عرب مسلمانان فراموش‌شده اثر گراهام فولر و رند رحیم فرانکه، ولی خاص مظالم علیه شیعیان عرب بود. همچنین، وقایعی نظیر مقاومت حزب‌الله لبنان در جنگ ۳۳ روزه در مقابل رژیم صهیونیستی و مشارکت شیعیان در ساختار قدرت در کشورهای هم‌چون عراق و یمن، رشد شیعه‌ستیزی دولتی در برخی کشورهای عربی و فعال‌شدن محسوس جریان‌های تکفیری ضدشیعی را، خصوصاً در دو دهه اول قرن ۲۱ میلادی، به دنبال داشت. لذا آثار در خور توجهی در سطح جهان و ایران، درباره تحلیل موج شیعه‌ستیزی جدید، تباریابی و رفتارشناسی آن عرضه شد، نظیر شیعه‌ستیزی در دنیای معاصر اثر نویسنده پاکستانی، سید توقیر عباس کاظمی. معمول این آثار جنبه توصیفی دارند و کمتر در صدد تحلیل گونه‌ها و علل شیعه‌ستیزی معاصر بوده‌اند. لذا در موضوع خاص محل بحث، یعنی «گونه‌شناسی و علل شیعه‌ستیزی معاصر» کمتر پژوهش شده است. بنابراین، پژوهش

پیش رو، علاوه بر پرداختن تخصصی به این موضوع، به دنبال مقایسه شیعه‌ستیزی درونی و بیرونی معاصر نیز خواهد بود.

۲. روش پژوهش

روش پژوهش در این تحقیق بهره‌گیری از داده‌های معلولی برای کشف علت (برهان اَنّی) با بهره‌گیری ضمنی از تحلیل گفتمان است. در آثار بسیاری از مؤلفانی که به موضوع شیعه‌ستیزی معاصر پرداخته‌اند صراحتاً یا به طور ضمنی از نظریه تحلیل گفتمانی (discourse analysis) استفاده شده است (پورحسن و سیفی، ۱۳۹۴: ۷-۳۴؛ کلان فریبایی و شیرودی، ۱۳۹۶: ۷-۳۶). به طور معمول «گفتمان» را چنین تعریف کرده‌اند: «نظامی از معنا است که کنش‌ها و اندیشه‌های مختلف در بستر آن شکل می‌گیرند و به مثابه یک چارچوب اجتماعی فکری، از مجموعه‌ای از مفاهیم و عناصر تشکیل شده که دارای ارتباط معناداری با هم هستند» (پورحسن و سیفی، ۱۳۹۴: ۸). لذا به نظر فوکو، گفتمان: «نقطه تلاقی و محل گردهمایی قدرت و دانش است» (برنز، ۱۳۸۱: ۱۰-۱۱) و به عبارت دیگر: «گفتمان به معنای دستگاهی بینشی است که از راه واژگان و گفتارهای نهادینه شده، بر ذهنیت‌ها اثر می‌گذارد و گاه حتی بر آگاهی یک دوران تاریخی نیز سایه می‌اندازد» (کلاتری و آشوری، ۱۳۹۲: ۱). اولین گام برای تحلیل تاریخی شیعه‌ستیزی معاصر در چارچوب نظریه گفتمان، معرفی دست‌کم دو گفتمان متقابل در این مبحث است که با هم در حال تقابل‌اند، چراکه: «گفتمان‌ها همواره به واسطه «دشمن» هویت پیدا می‌کنند و نظام معنایی خود را بر اساس آن تنظیم می‌کنند» (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۵۳-۱۸۰).

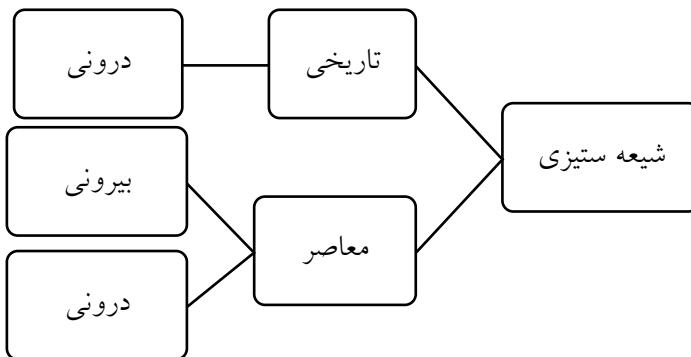
معارف قرآن کریم دربردارنده گفتمانی منظم به نام گفتمان ایمان است که در مقابل آن، گفتمان کفر قرار دارد. از ایمان به «حق»، و از کفر به «باطل» یاد شده است. گفتمان ایمان و حق‌مداری همواره در معرض دشمنی و ستیز گفتمان کفر و باطل قرار دارد. «هویت ایمانی» مرز استقلال مؤمنان در مقابل «هویت طاغوت و کفر» به شمار می‌رود. این منحصر به صدر اسلام نیست، زیرا «هم‌اکنون نیز دنیای کفر به دنبال نابودکردن هویت اسلامی در هر نقطه از جهان است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۲/۷). لذا رویدادهای مربوط به شیعه‌ستیزی و شیعه‌هراسی را در سطح کلان باید در دین‌ستیزی و اسلام‌ستیزی

معاصر و به عبارت دیگر در رویارویی دو گفتمان «ایمان به خدا» از یک طرف، و «کفر و الحاد» از طرف دیگر جست‌وجو کرد.

۳. گونه‌شناسی شیعه‌ستیزی

اشاره شد که شیعه‌ستیزی را می‌توان به دو بخش اصلی شیعه‌ستیزی تاریخی (دیرینه) (Ingrained Anti-Shi'ism) و شیعه‌ستیزی جدید (معاصر) (Contemporary Anti-Shi'ism) تقسیم کرد. شیعه‌ستیزی معاصر از شیعه‌ستیزی تاریخی کمال بهره را برده و در عرصه‌های مختلف شکل گرفته است. از «شیعه‌ستیزی» گاه به «شیعه‌هراسی» (Shia-phobia) نیز تعبیر می‌شود، خصوصاً زمانی که به فضای رسانه‌ای بین‌المللی شیعه‌ستیزانه اشاره دارد.

نمودار شماره ۱: انواع شیعه‌ستیزی

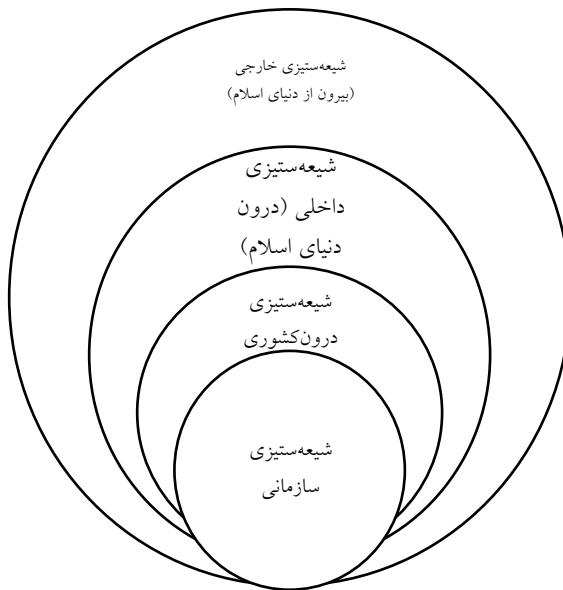

برخی شیعه‌هراسی را منحصر در عرصه قدرت نرم و رسانه می‌دانند و معتقدند «شیعه‌هراسی» و «ایران‌هراسی» دو شیوه قدرت نرم است که آمریکا و غرب در اوضاع و احوال فعلی برای حفظ کیان رژیم صهیونیستی از آن بهره می‌جویند (دارا و بابایی، ۱۳۹۵: ۱۸۹). می‌توان چنین جمع‌بندی کرد که شیعه‌ستیزی معاصر به عرصه‌های تقابل سخت (Hard Warfare) و شیعه‌هراسی معاصر به عرصه‌های تقابل نرم (Soft Warfare) با مکتب اسلام انقلابی و مسلمانان شیعه گفته می‌شود.

بنابراین، شیعه‌ستیزی معاصر را باید دارای سه عرصه متداخل دانست: عرصه جهانی

(بین‌المللی)، عرصه منطقه‌ای، و عرصه داخلی کشورها. در عرصه بین‌المللی چون مخالفان حضور اسلام در عرصه بین‌الملل، خصوصاً آمریکا و متحدانش، ایدئولوژی جریان مقاومت و نظام اسلامی ایران را اسلام مبتنی بر مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) می‌دانند لذا در لایه‌های متعدد با آن خصومت ورزیده‌اند (کشاوری شگری و فهیمی، ۱۳۹۶: ۱). در عرصه منطقه‌ای، نظام‌های وابسته به غرب نظیر عربستان سعودی که با رویکرد تکفیر هژمونیک علیه مسلمانان غیروهابی تأسیس شده‌اند، دمیدن به اختلاف شیعه و سنی و افزایش شیعه‌ستیزی در منطقه و جهان اسلام و رهبری مجموعه‌ای از رژیم‌ها، گروه‌ها و مجموعه‌های همسو با خود را به سود رویکرد هژمونی خود می‌دانند (خلیلی، ۱۳۹۵: کد ۱۳۲۶۲۰) در عرصه داخلی کشورها نیز شیعه‌ستیزی دارای لایه‌های متعدد و پیچیده‌ای از سیاست‌های تبعیض‌آمیز حکومتی تا احزاب سیاسی طائفه‌گرا و گروه‌های تکفیری شیعه‌ستیز است که به آنها اشاره خواهد شد.

نمودار شماره ۲: عرصه‌های متداخل شیعه‌ستیزی معاصر

۳. ۱. شیعه‌ستیزی بیرونی (بیرون از دنیای اسلام)

برخی فضای عرضه اسلام‌هراسی را در غرب، و فضای عرضه شیعه‌هراسی را در شرق می‌دانند (محمدی فومنی، ۱۳۹۳: کد ۴۰۲۷۹۷). با این تعریف اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی دو روی یک سکه‌اند و ارتباطشان به اندازه‌ای است که گاه دو واژه «اسلام‌هراسی» و «شیعه‌هراسی» به جای یکدیگر به کار می‌رود و هر دو در دایره دین‌ستیزی معاصر قرار دارد. دین‌ستیزی معاصر گاه به صورت ستیز آشکار و رسمی با اصل دین است، نظیر ستیزه‌جویی مکاتب فکری مادی همچون کمونیسم با اصل دینداری و ایمان به ماورای طبیعت اعم از اسلام، مسیحیت و ...، و گاه ستیزه با حضور دین در عرصه سیاست و اجتماع است که پیچیدگی بیشتری دارد و اروپای غربی و آمریکا آن را دنبال کرده و می‌کنند. در این نوع، ورود ارزش‌های دینی، خصوصاً اسلامی، به عرصه‌های اجتماع و سیاست «بنیادگرایی اسلامی» (Islamic fundamentalism) خوانده می‌شود، و برای مقابله با آن، برنامه اسلام‌هراسی (Islamophobia) به منظور ایجاد ترس، نفرت یا تبعیض علیه اسلام و مسلمانان (اعم از شیعه و سنی) طراحی شده است (Fredman, 2002: 3).

مسلمانان شیعه هر جا از گفتمان‌های حق‌مدار نظیر ایمان دینی، اعتقاد به ولایت و حاکمیت خاندان پیامبر ﷺ و نایبان آنها، عدالت، آزادی‌خواهی، مردم‌سالاری دینی و ... دفاع کرده‌اند با ستیز مواجه شده‌اند، و روحیه محوری حق‌طلبی و دفاع از آن، در شیعیان احساس عاطفی واحدی را به وجود آورده که از یادآوری واقعه کربلا آغاز می‌شود و ادامه می‌یابد، و عزاداری هر ساله عاشورا مفاهیم فوق را در مؤمنان شیعه یادآوری و نهادینه می‌کند (العلوی، ۱۳۷۴: ۲۷۰-۲۷۱).

بنا بر استدلال پیش‌گفته، شیعه‌ستیزی بیرونی بخشی از اسلام‌ستیزی معاصر به شمار می‌رود که به دلیل مقاومت بیشتر مسلمانان شیعه بر مفاهیم و موضوعات حق‌مدارانه اسلامی جنبه خاص‌تری به خود گرفته، و با این وسعت و کیفیت برنامه‌ای فراگیر است که برای مقابله با انقلاب اسلامی ایران و متعاقب آن بیداری اسلامی ایجاد شده است (کشاورز شکری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۷). قائلان به استدلال فوق معتقدند: «استراتژیست‌های نظام هژمونیک بین‌المللی، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی متوجه پتانسیل بالای قدرت مکتب تشیع در جهت جریان‌سازی عدالت‌طلبی، ظلم‌ستیزی و استقلال‌طلبی شدند» (همان). لذا، به زعم آنها، اگر این انقلاب مهار نشود به‌زودی مرزهای ایران را

درمی‌نوردد و زمینه گسترش دولت‌های اسلامی مشابه ایران را در منطقه خاورمیانه فراهم می‌آورد. از این رو پروژه شیعه‌هراسی به منظور مقابله با اسلام انقلابی طراحی شده است (مقیمی و ستوده، ۱۳۹۲: ۲۴۲).

۳.۲. شیعه‌ستیزی درونی (درون دنیای اسلام)

شیعه‌ستیزی درونی به اقدامات شیعه‌ستیزانه فرقه‌ای در درون دنیای اسلام گفته می‌شود که بعضاً به صورت سیاست رسمی برخی از نظام‌های سیاسی حاکم بر جوامع مسلمان جلوه‌گر شده و در عرصه‌های متفاوتی نظیر مواجهه خشونت‌آمیز با درخواست‌های مدنی مسلمانان شیعه و زیر پا گذاشتن حقوق آنان، شیعه‌هراسی در سطح احزاب سیاسی، و شیعه‌ستیزی در فرآیند فرقه‌گرایی منتج به تکفیر و ... نمایان می‌شود. البته شیعه‌ستیزی درونی بدون زمینه و ریشه نیست و تبار کلامی خاص خود را داشته و ریشه‌هایش را باید در شیعه‌ستیزی تاریخی دانست، ولی در دوره معاصر زمینه‌های درونی فکری رشد آن را باید در گسترش اندیشه سلفی تکفیری در بخشی از جهان اسلام و حاکمیت اندیشه‌های انسان‌محورانه در بخشی دیگر از کشورهای اسلامی جست‌وجو کرد، و زمینه‌های درونی سیاسی آن، که با زمینه‌های فکری کاملاً مرتبط است، به تأسیس نظام وهابی سعودی و حاکمیت نظام‌های مستبد و وابسته در کشورهای اسلامی برمی‌گردد. البته اینها برای عموم مسلمانان تبعات اندوهباری داشت، ولی این تبعات منفی برای شیعیان مضاعف بود که در بخش مربوط به علل و مصادیق شیعه‌ستیزی درونی به آنها اشاره خواهد شد.

۴. علل شیعه‌ستیزی

۴.۱. علل شیعه‌ستیزی بیرونی

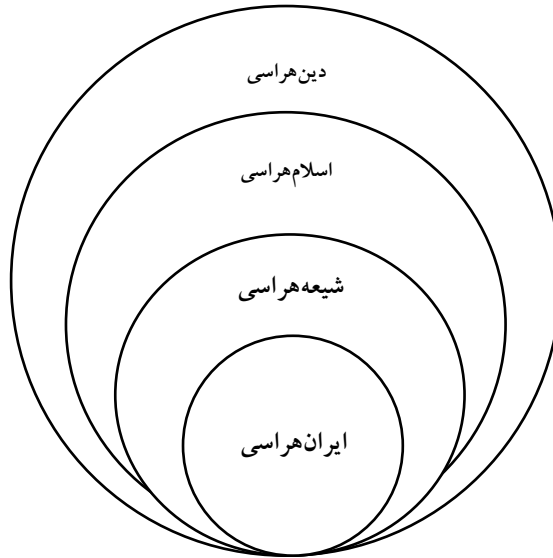
در مجموع، علل شیعه‌ستیزی بیرونی را می‌توان چنین بیان کرد: تقابل نظام معرفتی تشیع با نظام‌های مادی، مقاومت مسلمانان شیعه در مقابل طرح‌های استعمار جدید، موقعیت خاص ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک شیعه، بازتاب انقلاب اسلامی در جهان و به خطر افتادن منافع غرب، مطرح‌شدن جنگ تمدن‌ها و نگرانی از رویکرد جدید تمدنی

مسلمانان با محوریت اندیشه اسلام انقلابی و شیعی (کشاورز شکری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۷). این زمینه‌ها و علل به همراه تجاوز و اشغالگری قدرت‌های خارجی و متعاقب آن اعمال سیاست تفرقه و تحمیل مدل حکومت اقلیت و طائفه‌گرا و حمایت از جریان‌های تکفیری از جانب قدرت‌های سلطه‌گر، به اختلافات مذهبی و شیعه‌ستیزی در درون عالم اسلام دامن زد و آن را به تراژدی برهم‌زننده وحدت مسلمانان تبدیل کرد. در ادامه، هر یک از علل فوق را جداگانه بررسی می‌کنیم.

۴. ۱. ۱. تقابل نظام معرفتی تشیع با نظام‌های معرفتی مادی

بسیاری معتقدند «مهم‌ترین عامل تقابل شیعه با جهان غرب، مربوط به تضاد در نظام معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی است. نظام فکری شیعه به عنوان اسلام مبتنی بر مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) بر مبنای خدامحوری است و خداوند متعال مبدأ و گرداننده نظام هستی شناخته می‌شود؛ اما نظام معرفتی غرب بر مبنای اومانیسیم شکل گرفته و انسان، محور همه امور است» (همان: ۱۴۴). لذا اولین عامل هراس غرب از شیعه «خدامحوری» شیعه در برابر «انسان‌محوری» غربی‌ها است (حیدری، ۱۳۹۵: ۱). علاوه بر این، مکتب تشیع با غرب در موضوعات اندیشه‌ای متعدد دیگر نظیر جهانی‌شدن ارزش‌های اسلامی راستین به جای ارزش‌های لیبرال‌دموکراسی غرب، تأسیس نظام واحد جهانی بر پایه رهبری منجی عالم بشری، پایان تاریخ و ... تضاد ماهوی دارد، چراکه تشیع در روند تکامل خود همواره دیدگاهی آرمانی از تاریخ و آینده جهان به دست داده است (Corbin, 1971). همچنین، در نظریه برخورد تمدن‌ها، ساموئل هانتینگتون، نظریه‌پرداز معروف، کانون‌های اصلی منازعات تمدنی را میان تمدن غرب از یک سو، و دو تمدن کنفوسیوسی و اسلامی از سوی دیگر می‌داند و بر محوریت ایران (مرکز اندیشه اسلامی شیعه) به عنوان کشور نوظهور در عرصه بنیادگرایی اسلامی تأکید می‌کند (Hungtington, 2012: 37-44). به دلیل مرکزیت شیعه در ایران امروزه شیعه‌هراسی در مغرب‌زمین عمدتاً با محور ایران‌هراسی، در کانون توجه رسانه‌ها است.

نمودار شماره ۳: از دین‌هراسی تا ایران‌هراسی

۴. ۱. ۲. مقاومت مسلمانان شیعه در مقابل طرح‌های استعمار جدید

در سده‌های میانه، عنصر دین و مذهب و تقسیم افراد بر پایه‌های دینی، نظیر اسلام و مسیحیت، و موضوعات مذهبی، نظیر تشیع و تسنن، پررنگ‌تر بود. اما به تدریج با رویدادهای جدید نظیر انقلاب صنعتی و آغاز عصر استعمار، مؤلفه‌های اقتصادی، اثرگذاری پررنگ‌تری از خود نشان داد. از آغاز سده دهم هجری (شانزدهم میلادی) به تدریج استعمارگران اروپایی وارد سرزمین‌های اسلامی شدند و پس از تحکیم مواضع، نفوذ تجاری، سیاسی و نظامی خود را گسترش دادند (فرید، بی تا: ۴). در مقابله با استعمار، مسلمانان شیعه دوشادوش مسلمانان دیگر و چه بسا در برخی از نقاط پیشاپیش آنها به مبارزه و معارضه فکری و سیاسی با استعمار مشغول شدند. این مبارزات گاه به قیام‌های سیاسی بزرگ مبدل شد (رجبی، ۱۳۸۲: ۹). مبارزات علمای شیعه در سه بخش صدور فتاوی مؤثر ضد استعماری، فعالیت‌های علمی اجتماعی ضد استعماری و رهبری جنبش‌های سیاسی و نظامی ضد استعماری

انجام شد (همان: ۳۱۰)، که این مبارزات باعث شکل‌گیری گفتمان ضداستعماری و سلطه‌ناپذیری در بین مسلمانان شیعه عصر حاضر گردید و در نهایت امام خمینی با رهبری انقلاب اسلامی و ساقط کردن رژیم وابسته به استعمار در ایران، آغاز نهضت ضداستعماری جدید در جهان اسلام را رقم زد (حسینیان، ۱۳۸۲: ۳۹۱). در مقابل این گفتمان ضداستعماری، گفتمان سلطه و استعمار شدیدترین رفتارها را با نخبگان و جوامع شیعه داشت. نمونه‌های متعدد ظلم، اجحاف و کشتار جمعی ایرانیان به دست روس‌ها و انگلیسی‌ها، کشتار مردم و نخبگان دینی شیعه در عراق در جریان ثورة العشرین، دادن حاکمیت به اقلیت طائفه‌گرا در کشورهای دارای اکثریت شیعه مانند عراق و بحرین و دمیدن به آتش اختلافات قومی و فرقه‌ای علیه مسلمانان شیعه در نقاط دیگر، از جمله این اقدامات به شمار می‌رود.

اکنون نیز استعمار با شیوه‌هایی جدید برای رسیدن به منافع سیاسی اقتصادی خود، پیچیده‌تر از گذشته وارد عمل شده است که به آن «استعمار نو» می‌گویند و به نوعی معادل «امپریالیسم» است (آشوری، ۱۳۸۷: ۲۸). لذا بخش مهمی از رویدادهای منتهی به شیعه‌ستیزی معاصر را باید در تقابل دو گفتمان متخاصم سلطه‌جویی استعمارگران و سلطه‌ناپذیری و مقاومت جوامع مسلمان شیعه به عنوان بخشی از جامعه اسلامی با آنها دانست.

۴. ۱. ۳. رویکرد انقلابی شیعه معاصر

در طول تاریخ شیعه، هیچ جلوه‌ای از مکتب تشیع به اندازه روح ظلم‌ستیزی، انقلابی‌گری و عدالت‌خواهی آن برای توده‌های جوامع جذّاب نبوده است. به تعبیر پری‌لایر (Louis Périllier) این مکتب از ابتدای پیدایش آن، به استثنای ایران از قرن شانزدهم میلادی به بعد، مذهب توده‌های محروم بوده و اکنون جهانی عمیقاً از انقلاب آن متزلزل است (Périllier, 1985: 1). بر همین اساس، برنارد لوئیس (Bernard Lewis) به طرز شگفت‌آوری تأثیر تشیع بر حیات فکری اسلام قرون وسطا را بسیار شبیه تأثیر عقاید آزادی‌خواه و تحول‌گرا بر روشنفکران عصر جدید در غرب می‌داند (کرامر، ۱۳۶۸: ۷). او تشیع را مکتب انقلاب و دگرگونی و برهم‌زننده محافظه‌کاری موجود تلقی می‌کند. البته لوئیس، خود اسلام را انقلابی بزرگ، و پیامبر اکرم ﷺ را انقلابی بزرگی می‌داند که رهبری و نظم کهن مکه را به مبارزه طلبید و به عنوان اسوه حسنه مسلمانان سه مرحله

مقاومت، مهاجرت و مراجعت را پیش روی نهضت‌های اسلامی قرار داد (لوئیس، ۱۹۸۴: ۳۷). لوئیس نهضت‌هایی نظیر نهضت عباسی، فاطمی و حتی نهضت (امام) خمینی را در همین راستا می‌داند و معتقد است دیگران نیز کوشیدند به همین ترتیب وارد گود مبارزه شوند. وی نتیجه می‌گیرد امروز نیز «این فریادها (ی انقلابی) همانند گذشته از جاذبه روشنفکرانه قابل ملاحظه‌ای برخوردار است» (همان: ۳۸-۴۴). کرامر با پذیرش دیدگاه لوئیس، جاذبه تشیع انقلابی را آنچنان قوی می‌داند که می‌تواند شکاف‌هایی نظیر ملیت و زبان را پر کند و افراد را به یکدیگر پیوند دهد (کرامر، ۱۳۶۸: ۲۸). فرانسوا توال، مؤلف کتاب *ژئوپلیتیک شیعه*، نیز معتقد است روحیه انقلابی شیعه در عصر حاضر اثرگذاری خود را به طرز آشکاری نشان داد و «تشیع، به‌ویژه نوع ایرانی آن، ادعای سخن‌گویی محرومان جهان سوم را دارد. تشیع، کاپیتالیسم و کمونیسم را یکسان رد می‌کند. تشیع با طرح و نقشه اعتقادی خود می‌تواند به صورت اهرم نیرومندی در جهت برهم‌زدن ثبات منطقه و جهان ظاهر شود» (توال، ۱۳۷۶: ۱۳۵). کلبرگ (Etan Kohlberg) هم با قبول روح انقلابی در تشیع معتقد است «تمایل به طغیان در تشیع دوازده‌امامی همواره سهم سازنده انقلاب را صرف‌نظر از عقیده دیگران به اثبات رسانده است» (کلبرگ، ۱۹۸۴: ۶۰).

۴. ۱. ۳. ۱. تأثیر آموزه‌های انقلابی شیعه در بیداری اسلامی معاصر

آموزه‌های اسلام مبتنی بر مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام)، علاوه بر ایجاد انقلاب اسلامی در ایران موجب بیداری اسلامی به صورت عام در سایر نقاط جهان اسلام شد (ثامنی، ۱۳۹۳: ۱)، اما بیداری اسلامی به طور خاص به سلسله قیام‌هایی اطلاق می‌شود که در کشورهای اسلامی، خصوصاً عربی، از نیمه دوم سال ۱۳۸۹ شمسی شروع شد. سید علی خامنه‌ای، رهبر ایران، با تحلیل ماهیت این قیام‌ها آن را «بیداری اسلامی» نامید. زیرا مردم این کشورها به دنبال تحقق خواسته‌های خود بر اساس اسلام هستند و مبنای حرکت خود را اسلام قرار داده‌اند، اما نویسندگان و رسانه‌های غربی و سکولارها از این حرکت‌ها با تعابیری همچون «بهار عربی» (Arab Spring) یاد می‌کنند (Wilson & Panara, 2013). برخی معتقدند امواج بیداری اسلامی به اروپا و آمریکا نیز سرایت کرد و موجب جنبش‌هایی نظیر جنبش تسخیر وال استریت (Occupy Wall Street) شد (جمشیدی، ۱۳۹۱: ۱۴۵-۱۷۲). این امواج انقلابی قدرت نرم اسلام انقلابی و مبتنی بر مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام)

را در جریان‌سازی عدالت‌طلبی، ظلم‌ستیزی و استقلال‌طلبی اثبات می‌کرد. لذا پروژه شیعه‌هراسی به منظور مقابله با آن طرح‌ریزی شد (مقیم و ستوده، ۱۳۹۲: ۲۴۲).

۴. ۱. ۴. مقابله شیعیان با رژیم صهیونیستی

در گفتمان جریان مقاومت اسلامی، دال کفر و شرارت با مدلول استکبار و صهیونیسم پر می‌شود و دیگر شرارت‌ها در جهان اسلام و حتی بشر ذیل برنامه و هدایت و حمایت این گفتمان معرفی می‌شود. لذا مقاومت اسلامی در چند دهه اخیر کوشید با محوریت جمهوری اسلامی ایران جریان مقاومتی جدی را در مقابل رژیم صهیونیستی ایجاد کند و به تدریج باعث شکست اسرائیل در برخی از مناطق، نظیر جنوب لبنان و غزه، شود (Blanton, 2013; McGirk, 2009).

پژوهشگران غربی نظیر زیگنیو برژینسکی (Zbigniew Brzezinski) اوضاع و احوال برآمده از پایداری گفتمان مقاومت در مقابله با رژیم صهیونیستی را بسیار پیچیده، و سلسله‌گردان اصلی آن را نظام اسلامی ایران می‌دانند. از آنجا که مسلمانان شیعه در دایره هواداران مقاومت اسلامی نزدیک‌ترین مجموعه‌ها بودند لذا لبه تیز حملات صهیونیسم بین‌الملل متوجه آنها شد (کشاورز شگری و فهمی، ۱۳۹۷: ۱۱۱-۱۳۳) و صهیونیست‌ها مستقیماً وارد عرصه‌های مختلف شیعه‌ستیزی و شیعه‌هراسی شدند و با استفاده از اهرم‌های سیاسی، اقتصادی و رسانه‌ای خود نقش پررنگی در سوق‌دادن دیگر گفتمان‌ها، نظیر گفتمان سلطه‌گرایی غرب، گفتمان نظام‌های مستبد و گفتمان نئوسلفیسم به مقابله با نظام اسلامی ایران و جریان مقاومت اسلامی ایفا کردند.

۴. ۱. ۵. شیعه‌هراسی به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک شیعه

«ژئوپلیتیک» (Geopolitics) یا «جغرافیای سیاسی» بررسی تأثیر عوامل جغرافیایی بر سیاست و رفتار دولت‌ها است (گریفیت، ۱۳۸۸: ۵۷۴). ژئوپلیتیک سازه‌های انسانی بر پایه جایگاه و اثرگذاری مذاهب، نژادها، فرهنگ‌ها، اقوام، سیاست‌ها، طبقات، فضاها، مکان‌ها و غیره بنا می‌شود و تکامل می‌یابد (احمدی، ۱۳۹۶: ۵۹). لذا ژئوپلیتیک شیعه امری واقعی است که در بستر جغرافیای خاورمیانه تعریف می‌شود (ضرغامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹۷). امروزه سیاسی‌شدن شیعه در جهان ماهیتی ژئوپلیتیک پیدا کرده است (احمدی،

۱۳۹۷: ۲۵). بر همین اساس، فرانسوا توال (Francois Thual) در کتاب ژئوپلیتیک شیعه می‌کوشد ژئوپلیتیک شیعه را با مرکزیت ایران ترسیم کند (عالمی و صفری فروشانی، ۱۳۹۳: ۳۵). مضمون اصلی کتاب توال قدرت‌گرفتن عامل تشیع با مرکزیت ایران در روابط بین‌المللی است. وی معتقد است مواضع سخت تشیع صرفاً به موقعیت ژئوپلیتیک آن در خاورمیانه مربوط نمی‌شود، بلکه در محتوای پیام مکتبی مهدوی آن ریشه دارد و به عاملی تمام‌عیار در جامعه بین‌الملل و جهان تبدیل شده است (توال، ۱۳۷۶: ۲۷).

۴. ۱. ۵. ۱. مطرح کردن خطر هلال شیعی به منظور تشدید شیعه‌هراسی در عرصه

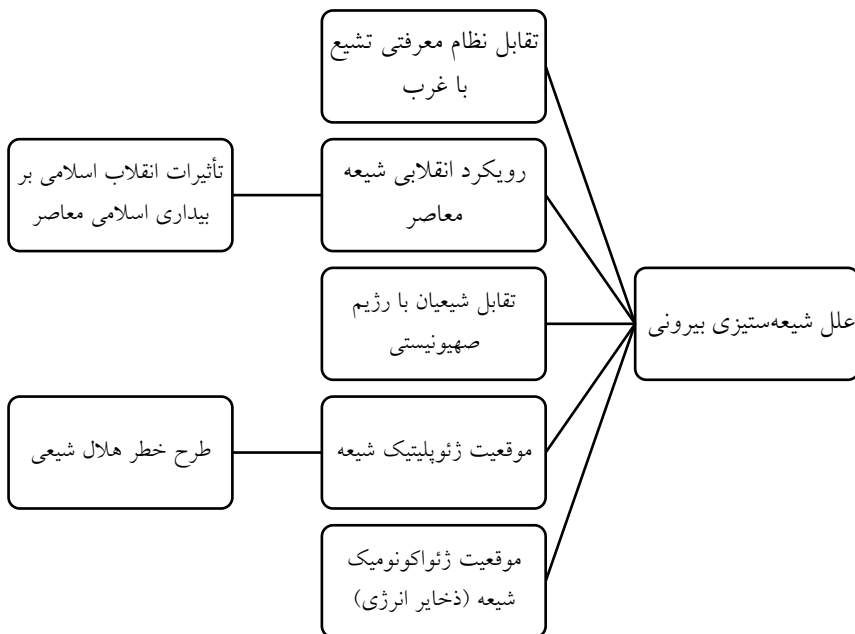
بین‌الملل

«هلال شیعی» (Shi'ite Crescent) به جریان سیاسی مذهبی قدرت‌گری شیعه در منطقه غرب آسیا اشاره دارد که محدوده جغرافیایی‌اش از بخش‌هایی از هند و پاکستان تا ایران، عراق، بحرین، یمن، شرق عربستان سعودی، شرق ترکیه، لبنان و سوریه را شامل می‌شود و علاوه بر شیعیان دوازده‌امامی، فرقه‌های شیعی (اسماعیلیه، زیدیه و علویان ترکیه و سوریه) را نیز در بر می‌گیرد. این اصطلاح را اولین بار عبدالله دوم، پادشاه اردن، در سال ۲۰۰۴، به هنگام دیدار از آمریکا، مطرح کرد. به دنبال او، سران کشورهای مصر و عربستان سعودی نیز، نگرانی خود را از هلال شیعی بیان کردند. بر اساس تحلیلی جامع‌تر، «این مفهوم از یک سو نشان‌دهنده افزایش وزن شیعیان در عرصه سیاست بین‌الملل و خاورمیانه و از سوی دیگر نوعی جهت‌دهی به فضای رسانه‌ای منفی علیه شیعه به شمار می‌رود» (پوراحمدی و جمالی، ۱۳۸۸: ۱۰). برخی معتقدند «ژئوپلیتیک شیعه، امری واقعی است، اما طرح هلال شیعی یک موضوع غیرواقعی، ایدئولوژیک و ساخته ذهن تئوری‌پردازان غربی و حاکمان مستبد و وابسته منطقه است» که می‌کوشند با دامن‌زدن به دوگانگی طائفی در ملت‌های منطقه و ژئوپلیتیک عمومی، ضمن مشروع جلوه‌دادن استبداد و دیکتاتوری خود و سرکوب مخالفان به بهانه مقابله با خطر شیعه، جریان مقاومت ضدصهیونیستی را منزوی کنند و حضور آمریکا و متحدانش را در منطقه موجه جلوه دهند (ضرغامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹۷).

۴. ۱. ۶. شیعه‌هراسی به دلیل موقعیت ژئواکونومیک شیعه

نکته در خور تأمل پیوند میان ژئوپلتیک مذهب با ژئوپلتیک منابع، «ذخایر انرژی» است. به همین دلیل ژان-پیر شوونمان (Jean-Pierre Chevenement) تأکید می‌کند که «مرکز ثقل دنیای عرب از منطقه مدیترانه در عرض بیست و پنج سال اخیر به منطقه خلیج فارس منتقل شده است» (توال، ۱۳۹۷: ۲۷). توال بعد از نقل دیدگاه او یادآور می‌شود که «۷۰ درصد از جمعیت منطقه ژئوپلتیک خلیج فارس که سه چهارم ذخایر نفتی دنیا را دارا است، شیعه می‌باشند» (همان). بنابراین، موضوع اهمیت تسلط بر منابع انرژی باعث شده است غرب همواره بر ادامه شیوه‌های استعمار نو در مناطق شیعه‌نشین جهان، نظیر عراق، ایران، شرق عربستان و ... بکوشد، که خروجی آن سیاست‌های شیعه‌ستیزانه و شیعه‌هراسانه بوده است.

نمودار شماره ۴: علل شیعه‌ستیزی بیرونی

۲.۴.۲. علل شیعه‌ستیزی درونی (معاصر)

۲.۴.۱. شیعه‌ستیزی: جزئی از ماهیت برخی از نظام‌های حاکم بر کشورهای اسلامی

شیعه‌ستیزی جزئی از ماهیت تشکیل‌دهنده نظام سعودی است، چراکه هم‌پیمانی محمد بن عبدالوهاب، از مروجان اندیشه‌های تکفیری ابن تیمیه، با محمد بن سعود در سال ۱۱۶۰ ه.ق. و تأسیس حاکمیت آل سعود باعث شد اندیشه سلفیه تکفیری به صورت ساختاری سیاسی درآید. لذا نظام سعودی از مبنا ماهیتی ضدشیعی و متعاقب آن ضدایرانی‌انقلابی داشته و تعارض هویتی عربستان و ایران منجر به «هویتی‌شدن رقابت‌های ژئوپلیتیکی» بین این دو قدرت منطقه‌ای شده است (اختیاری امیری، ۱۳۹۴: ۱۲۵). بر همین اساس، نظام سعودی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با آمریکا و اسرائیل در تبشیر ترور علیه شیعه هم‌پیمان شد (خرازی، ۱۳۹۳: ۱) و سعودی‌ها با جدیت و به صورت گسترده به تأسیس جریان‌های تروریستی فرقه‌گرا در نقاط سنی‌نشین ایران و حمایت از آنها مشغول شدند (کدیور، ۱۳۷۴: ۲۱۷-۲۱۸). به دنبال این پشتیبانی‌ها چند گروه تروریستی در جنوب شرق ایران، نظیر جندالله و جیش العدل، تأسیس شد که خروجی آن قتل ده‌ها شهروند بی‌گناه و غیرنظامی ایرانی بود. این اقدامات شیعه‌ستیزانه فقط منحصر به ایران نیست. سعودی‌ها مهم‌ترین منبع تأمین بودجه برای گروه‌های تروریستی وحدت‌ستیز و شیعه‌ستیز در سراسر جهان‌اند (Cockburn, 2013: 1).

۲.۴.۲. شیعه‌ستیزی جزئی از سیاست حاکم در برخی دیگر از کشورهای اسلامی

معمول حکومت‌های دیگر کشورهای مسلمان‌نشین، قرائت سعودی از توحید و شرک را قبول ندارند و مسلمانان شیعه را مشرک و کافر نمی‌خوانند ولی بعضاً در رفتارهای سیاسی نوعی سیاست طائفه‌گرایانه در قبال شهروندان شیعه کشور خود در پیش گرفته‌اند. این طائفه‌گرایی متأسفانه حتی در برخی نظام‌های دموکراتیک نیز دیده می‌شود. مثلاً حکومت مالزی در دنیای اسلام از توسعه صنعتی خوبی برخوردار بوده است ولی سیاست‌های فرقه‌گرایانه و ناعادلانه‌ای از جانب حکومت این کشور در قبال شهروندان شیعه دیده می‌شود (مرتضوی امامی زواره و درخشه، ۱۳۹۳: ۱۵۷-۱۷۶).

۴. ۲. ۳. گونه‌شناسی تأثیر خاستگاه مذهبی حاکمان در مواجهه با مسلمانان شیعه در تقسیم‌بندی تأثیر خاستگاه مذهبی حاکمان در مواجهه با مسلمانان شیعه در کشورهای اسلامی، حاکمان را می‌توان به دو دسته مهم تقسیم کرد. دسته اول حاکمانی که خود نیز به‌ظاهر شیعه هستند ولی اندیشه سکولار و سیاست‌های دین‌ستیزانه‌شان موجب شیعه‌ستیزی شده است. نمونه بارز این دسته از حاکمان در سده اخیر، حاکمان ایران در زمان سلسله پهلوی، بیشتر حکام و صاحب‌منصبان رژیم یمن در دوره چهل‌ساله حاکمیت علی عبدالله صالح و خانواده علی‌اف حاکم بر جمهوری آذربایجان هستند. به این دسته، برخی حاکمان شیعه پاکستان، مانند آصف علی زرداری و بی‌نظیر بوتو، را نیز باید افزود که به رغم شیعه‌بودن به لحاظ انفعال و همراهی با سیاست‌های کلان غرب نتوانستند یا نخواستند از وقایع ناگوار شیعه‌ستیزانه، همانند کشتار جمعی شیعیان در رخدادهای چلاس، کویته، و پاراچنار جلوگیری کنند. دسته دوم، دیگر حاکمان ممالک اسلامی با خاستگاه‌های مختلف سکولار، سوسیالیستی، لائیک، قوم‌گرا، طائفی و ... هستند. رفتارهای بسیاری از این حاکمان نشان می‌دهد آنها در مقابل مسلمانان شیعه علاوه بر رفتارهای مشابه مستبدانه در قبال شهروندان غیرشیعه، رفتارهای فرقه‌ای ضدشیعی نیز از خود نشان می‌دهند که سنگین‌ترین وقایع شیعه‌ستیزانه در این دسته را می‌توان در رفتار حاکمان بحرین از ۱۹۷۱ تاکنون، و حاکمان عراق از ۱۹۲۰ تا ۲۰۰۳، خصوصاً در زمان حاکمیت بعثی‌ها، مشاهده کرد (Kedourie, 1988: 249-253).

۴. ۲. ۴. مبارزه با تشیع: بهانه مقابله با درخواست‌های دموکراتیک جوامع اسلامی
گفتمان سیاسی شیعی نظام اسلامی ایران با رویکرد دموکراتیک، و پیوند آن با گفتمان جهانی گرایش به مردم‌سالاری، موجب عکس‌العمل گفتمان استبداد حاکم بر اکثر کشورهای اسلامی با نظام مردم‌سالار ایران و شیعیان هوادار مردم‌سالاری شده و به رغم خواست دموکراتیک و آرام شهروندان شیعه، خشونت نظام‌های مستبد علیه خواسته‌های دموکراتیک شیعیان افزایش یافته است (کلان فریبایی و شیرودی، ۱۳۹۶: ۷-۳۶). شگفت آنکه گفتمان سیاسی شیعه، به رغم اینکه با رویکرد مردم‌سالارانه و دوری از تحجر به مسیر خود ادامه می‌داد، با مخالفت نظام‌های غربی‌ای مواجه شد که خود را

مروج دموکراسی در عالم می‌دانند؛ و برعکس، رژیم‌های مستبد و گروه‌های متحجر در جهان اسلام از چتر حمایتی آمریکا و غرب برخوردار شدند.

عملکرد دموکراتیک گفتمان شیعه در چهار دهه اخیر (۱۹۸۰-۲۰۲۰) روند ضددموکراتیک طائفه‌گرایی را نیز به پرسش کشید. لذا برخی نظام‌های استبدادی حاکم بر دنیای اسلام با رویکردهای قوم‌گرایانه و فرقه‌گرایانه همگرایی بین خود را تشدید، و خشونت علیه شهروندان شیعه را هماهنگ کردند. ولی مردم‌سالاری دینی به راه خود ادامه داد و با سقوط رژیم استبدادی شاه در ایران (۱۹۷۹)، سقوط صدام در عراق (۲۰۰۳) و سقوط علی عبدالله صالح و سپس معاونش عبدالربه منصور در یمن (۲۰۱۵)، موجب روی کار آمدن نظام‌هایی با گرایش به مردم‌سالاری در تهران، بغداد و صنعا شد که در تشدید جهانی شدن گفتمان سیاسی شیعی با روند گرایش جهانی به نظام‌سازی دموکراتیک تأثیرگذار بود و به نقش‌آفرینی بیشتر شیعیان در ساختار قدرت و حکومت انجامید و موجب تغییر در وزن سیاسی و منزلت ژئوپلیتیک شیعیان در خاورمیانه شد (کلان فریبایی و شیرودی، ۱۳۹۶: ۷-۳۶)، موضوعی که به هیچ وجه خوشایند نظام‌های استبدادی، طائفه‌گرا و وابسته نبود. لذا برخی معتقدند نگرانی طراحان خطر هلال شیعی بیش از آنکه از عنصر مذهبی ناشی شود از عنصر دموکراسی و نهادینه شدن آن در کشورهای شیعه‌نشین نظیر ایران، عراق، یمن و سرایت آن به دیگر کشورهای خاورمیانه ناشی می‌شود (ملکی، ۱۳۸۹: دیپلماسی ایرانی، کد ۷۶۷۶). بر همین اساس، بعد از سقوط صدام هنگامی که شیعیان عراق از طریق مسالمت‌آمیزترین راه، یعنی صندوق رأی، موفق به تشکیل دولت شدند، رژیم‌های پادشاهی و مستبد عربی این دولت را به رسمیت نشناختند و نزدیک به دو دهه از تروریسم تکفیری در عراق حمایت کردند و موجب جنگ داخلی تمام‌عیار و کشتار جمعی صدها هزار مسلمان شیعه و سنی در عراق شدند. در خصوص یمن هم، به رغم استعفا و فرار عبدالربه منصور و تسلط مسلمانان شیعه این کشور بر سرنوشت خود و توافق با دیگر احزاب، سعودی‌ها از سال ۲۰۱۵ با تشکیل ائتلافی نظامی از رژیم‌های همسو با خود و حمایت غرب جنگ تمام‌عیار و خونینی را بر مردم یمن تحمیل کردند که تا به حال (سپتامبر ۲۰۲۰) موجب کشتار جمعی بیش از ۲۵۰ هزار شهروند یمنی و نابودی زیرساخت‌های این کشور شده (دوجاریک، ۱۳۹۸: ۱) و نقض مواد مختلفی از حقوق بین‌الملل را در پی داشته است.

(رستم‌زاد و ابراهیمی، ۱۳۹۶: ۴۷-۷۶). «طوفان قاطعیت» نام این عملیات است که بعد از لشکرکشی به بحرین و سرکوب خواسته‌های دموکراتیک مردم این کشور، دومین پیام سعودی و متحدانش به ملت‌های خاورمیانه به شمار می‌رود که ریاض و هم‌پیمانانش نمی‌خواهند مردم‌سالاری را در اطراف خود ببینند و در این مسیر از حمایت آمریکا و غرب نیز برخوردارند.

۴. ۲. ۵. شیعه‌ستیزی در فرآیند فرقه‌گرایی و تکفیر

مطابق دیدگاه جامعه‌شناسان، مذهب، پدیده فکری شیعی بین مردم است، در حالی که فرقه‌گرایی چنین نیست. لذا هر کس می‌تواند در هر زمانی پیرو مذهبی شود، ولی این شخص تا زمانی که قدرت آزاررساندن به طائفه و فرقه معینی را پیدا نکند، نمی‌تواند فرقه‌گرا باشد (العلوی، ۱۳۷۴: ۲۷۱). تبعیض فرقه‌ای، بالاترین مراحل تبعیض در جامعه بشری است، و علی‌رغم قساوت و زشتی تبعیض نژادی، تبعیض فرقه‌ای از آن پست‌تر و قبیح‌تر است. زیرا تبعیض نژادی مشروط به وجود دو نژاد یا دو رنگ از انسان‌ها است، در حالی که تبعیض فرقه‌ای اغلب در میان نژاد واحد یا زبان واحد صورت می‌گیرد، مانند تبعیض فرقه‌ای در عربستان سعودی که بین مردم عرب هم‌نژاد شیعه و سنی از طرف حاکمیت اعمال می‌شود و گاه فرقه‌گرایان برای توجیه تبعیض طایفه‌ای، هم‌نژادان خود را که متعلق به مذهب رقیب‌اند از نژاد دیگری قلمداد می‌کنند. مثلاً مقامات طائفه‌گرا در عراق (زمان بعث) و بحرین فعلی شهروندان شیعه کشور را به فارس بودن متهم می‌کنند (همان: ۲۷۴).

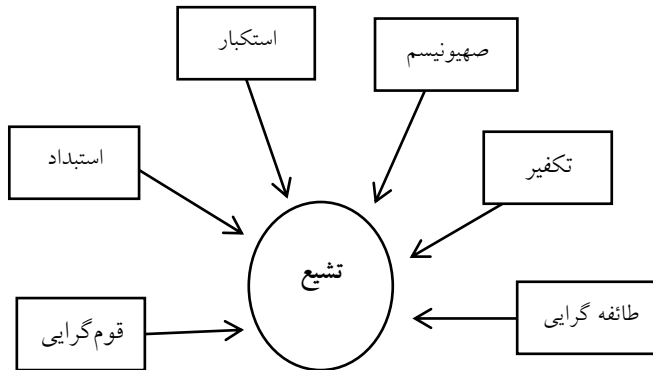
البته بین «طائفه‌گرایی» و «تکفیر» باید تفاوت قائل شد. طائفه‌گرایی بر محوریت فرقه خود تأکید می‌کند و در محدودکردن هواداران فرقه مقابل می‌کوشد. در این مسیر گاه ممکن است به تفتیش عقاید و زیر پا گذاشتن حقوق افراد منتسب به فرقه مقابل اقدام کند اما این رویه تا هنگامی که به کافر و مشرک‌شمردن فرقه مقابل نینجامد «طائفه‌گرایی» نام دارد، ولی وقتی طائفه‌گرایی به متهم‌کردن فرقه مقابل به خروج از مذهب و شرک و کفر رسید «تکفیر» نام دارد. به عبارت دیگر، تکفیر وجه تغلیظ‌شده طائفه‌گرایی است. فرقه‌گرایی و تکفیر صرفاً منحصر به گروه‌ها و جریان‌های فرقه‌گرا نیست، بلکه همانند تروریسم می‌تواند دولتی (رسمی) و غیردولتی (غیررسمی) باشد.

در عصر حاضر گفتمان سلطه‌گرایی غرب کوشید گفتمان تکفیر در دنیای اسلام را به سمت شیعه‌ستیزی سوق دهد و اقدامات تکفیری‌ها را علیه جریان مقاومت اسلامی سامان‌دهی کند (مهتدی، ۱۳۹۲: ۶۰-۶۶). بر همین اساس، سردمداران سلفیه تکفیری، شیعه و اهل تسنن مدافع جریان مقاومت ضدصهیونیستی را دشمن نزدیک، و صهیونیست‌ها را دشمن دور اعلام کردند (الزرقاوی، ۱۴۲۷: ۵۹۳-۵۹۴) و اعلام کردند تا دشمن نزدیک (شیعیان) وجود دارد نوبت به دشمن دور (صهیونیست‌ها) نمی‌رسد. لذا هم‌اکنون دنیای اسلام به جای وحدت در مقابل صهیونیسم شاهد مسلمان‌کشی به اسم مقابله با شیعه به دست جریان‌های افراطی است. بر همین اساس، برخی معتقدند:

غرب که همواره از شکل‌گیری تمدن مستقل با اندیشه‌های اسلامی واهمه داشته است، تلاش می‌کند تا با اسلام‌هراسی، حاکمان سکولار کشورهای اسلامی را در دوراهی افتادن کشور به دست سلفی‌ها یا وابستگی بیشتر به غرب قرار دهد. لذا تا حد امکان می‌کوشد ضمن مخالفت ظاهری با گروه‌های تکفیری، از یک طرف چهره‌ای نامعقول از اسلام را به جهانیان معرفی نماید و از طرف دیگر غرب‌گرایی را نقطه‌رهایی از این مصائب معرفی کند (علی‌یاری، ۱۳۹۴: ۱۱۹-۱۳۸).

بنابراین، مطابق این تحلیل، شیعه‌ستیزی جدید درونی اگرچه در شیعه‌ستیزی دیرینه ریشه دارد، ولی با برنامه‌طراحی شده از طرف نظام‌های غربی در چند دهه گذشته به سمت افراطی‌گری و خشونت سوق داده شده است. البته در این میان رویکرد اجرای گسترده برخی شعائر خاص شیعه، نظیر عزاداری‌های میلیونی در جوامع و اجتماعات شیعی ایران، عراق، لبنان، نیجریه و ... بر نگرانی جریان‌های طائفه‌گرا افزود و جهت‌گیری برخی دولت‌مردان جمهوری اسلامی در مطرح کردن پاره‌ای از آموزه‌های خاص شیعی نیز در مقیاس فرمانطقه‌ای سبب رشد حساسیت‌های قبلی شد. مثلاً برخی دیدگاه‌های مربوط به قریب‌بودن ظهور منجی به عزم ایران برای توسعه‌طلبی تفسیر شد و مجموعاً تقویت همگرایی بین جریان‌های شیعه‌ستیز درون دنیای اسلام با جریان بیرونی شیعه‌ستیز در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی را به دنبال داشت.

نمودار شماره ۵: جریان‌های اصلی شیعه‌ستیزی بیرونی و درونی عصر حاضر

نتیجه

طبق آنچه گذشت، شیعه‌ستیزی و شیعه‌هراسی بیرونی برنامه طراحی شده نظام‌های غربی، خصوصاً آمریکا، انگلیس و رژیم صهیونیستی است که متعاقب پیروزی انقلاب اسلامی ایران شکل گرفت و از ابزارهای مهم مقابله با اهداف و آرمان‌های جهانی انقلاب اسلامی است و علل مهم آن به تقابل نظام معرفتی تشیع با غرب، رویکرد انقلابی شیعه معاصر، مقابله شیعیان با رژیم صهیونیستی و موقعیت ویژه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک شیعه برمی‌گردد، ولی شیعه‌ستیزی درونی معاصر دارای ریشه‌های کلامی و تاریخی طولانی مدت بوده و نمی‌توان آن را صرفاً حاصل برنامه شیعه‌ستیزانه غرب دانست، بلکه ریشه‌های فکری آن در جهان اسلام به جریان‌هایی نظیر ناصبی‌گری و خارجی‌گری صدر اسلام باز می‌گردد که اکنون این اندیشه‌ها به اشکال مختلف، نظیر وهابی‌گری و سلفی‌گری تکفیری بازتولید شده و امپریالیسم غرب از آن استفاده کرده است. همچنین، شیعه‌ستیزی و شیعه‌هراسی درونی (درون جهان اسلامی) مصادیق متعددی دارد، از جمله: شیعه‌هراسی به عنوان سیاست رسمی برخی از نظام‌های سیاسی حاکم بر جوامع مسلمان، مواجهه خشونت‌آمیز با درخواست‌های دموکراتیک مسلمانان

شیعه، شیعه‌هراسی در سطح احزاب سیاسی رسمی، شیعه‌ستیزی در فرآیند فرقه‌گرایی و تکفیر رسمی و شیعه‌ستیزی به عنوان محور گروه‌های تکفیری غیررسمی عصر حاضر که مجموع اینها بخشی از عرصه‌ها و مصادیق شیعه‌ستیزی درونی به شمار می‌رود. البته بخش اصلی شیعه‌ستیزی درونی به حاکمیت اندیشه‌های انسان‌محورانه نیز برمی‌گردد که در قالب نظام‌های مستبد و وابسته به غرب در کشورهای اسلامی شکل گرفته است. شیعه‌ستیزی معاصر با تجاوز و اشغالگری و برنامه‌ریزی آمریکا و متحدانش در جنگ‌های عراق، افغانستان، سوریه و یمن و متعاقب آن اعمال سیاست تفرقه، تلاش برای تحمیل مدل حکومت دلخواه، حمایت از جریان‌های تکفیری و ... شتاب بیشتری گرفته و مصادیق متعدد تعریف‌شده نقض حقوق بشر علیه مسلمانان شیعه به صورت گسترده‌ای اتفاق افتاده است. به علاوه، تعداد در خور توجهی از مراکز مذهبی و مقدس مسلمانان شیعه تخریب شده و جوامع شیعی در ایران، یمن و ... تحریم شده‌اند. در مجموع، آنچه از سیاست‌های شیعه‌ستیزانه سخت در پهنه مناطق مختلف جغرافیایی برای مسلمانان شیعه اتفاق افتاده است بیشتر در سه مصداق عام «تجاوز و اشغال نظامی»، «سیاست‌های دین‌ستیزانه قومی و طائفی حکومت‌ها» و «اقدامات گروه‌های سیاسی، قومی و مذهبی (تکفیری)» خود را نشان داده است. علاوه بر اینها، جنگ فرهنگی و نرم علیه باورهای مسلمانان شیعه را نیز باید به مصادیق شیعه‌ستیزی معاصر افزود. البته آنچه اقدامات خشونت‌آمیز علیه شیعیان را خاص‌تر کرده این است که اگرچه دینداران مسلمان در عصر حاضر به طور عام تحت فشار این سه عامل بوده‌اند ولی شواهد متعدد نشان می‌دهد به دلیل مقاومت بیشتر مسلمانان شیعه بر مبانی اسلامی، فشار این عوامل بر آنها بیشتر بوده و شیعه‌ستیزی، خصوصاً در دو دهه اول قرن ۲۱ میلادی، از حالت جزئی و منطقه‌ای قبلی به شکل برنامه جهانی فراگیری نزدیک شده که حکایت از نوعی مدیریت واحد، پشت پرده و متمرکز دارد.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۷۸). *دانش‌نامه سیاسی*، تهران: مروارید.
- احمدی، سید عباس (۱۳۹۷). «تبیین مفهومی ژئوپلیتیک شیعه: ارائه تعریفی جدید»، در: *ژئوپلیتیک*، ش ۴۹، ص ۶۰-۸۳.
- اختیاری امیری، رضا (۱۳۹۴). «تأثیر تقابل و هابیت سعودی با گفتمان انقلاب اسلامی ایران بر ژئوپلیتیک جدید خاورمیانه»، در: *اندیشه سیاسی در اسلام*، ش ۶، ص ۱۲۵-۱۴۹.
- برنز، اریک (۱۳۸۱). *میشل فوکو*، ترجمه: بابک احمدی، تهران: ماهی.
- پوراحمدی، حسین؛ جمالی، جمال (۱۳۸۸). «طرح هلال شیعی: اهداف، موانع و پیامدها»، در: *شیعه‌شناسی*، ش ۲۶، ص ۷-۵۶.
- پورحسین، ناصر؛ سیفی، عبدالمجید (۱۳۹۴). «تقابل نئوسلفی‌ها با شیعیان و پیامدهای آن بر اتحاد جهان اسلام»، در: *شیعه‌شناسی*، دوره ۱۳، ش ۵۲، ص ۷-۳۴.
- تواله فرانسوا (۱۳۷۶). *ژئوپلیتیک شیعه*، ترجمه: کتابون باصر، پاریس: خاوران.
- ثامنی، زهرا (۱۳۹۳). *بررسی علل شیعه‌هراسی در غرب معاصر*، استاد راهنما: احمد بهشتی مهر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه قم.
- جمشیدی، محمد (۱۳۹۱). «مواجهه گفتمانی ایران و آمریکا: از بیداری اسلامی تا اشغال والاستریت»، در: *مطالعات جهان*، ش ۳، ص ۱۴۵-۱۷۲.
- حسینیان، روح‌الله (۱۳۸۲). *چهارده قرن تلاش شیعه*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حیدری، مهدیه (۱۳۹۵). «بررسی علل شیعه‌ستیزی در منطقه و جهان»، خبرگزاری بین‌المللی قرآنی ایران (ایکنا)، کد ۳۵۱۷۸۳۰.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶). «هویت اسلامی»، در: <https://farsi.khamenei.ir>
- خرازی، صادق (۱۳۹۳/۳/۲۵). «مصاحبه»، در: *دیپلماسی ایرانی*، ۱۹۳۴۳۱۸.
- خلیلی، محمدجواد (۱۳۹۵). «نبرد شیعه و سنی یا هژمونی عربستان»، در *شفقنا*، کد خبر: ۲۸۶۵۴۵.
- دارا، جلیل؛ بابایی، محمود (۱۳۹۵). «شیعه‌هراسی و ایران‌هراسی: راهبرد آمریکا برای حفظ رژیم صهیونیستی»، در: *مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۴۴، ص ۱۸۹-۲۰۸.
- دوجاریک، استفان (۱۳۹۵). «جنگ یمن ۲۵۰ هزار کشته بر جای گذاشت»، در: *خبرگزاری جمهوری اسلامی*، کد خبر: ۸۳۲۸۹۶۷۹.
- رجبی، محمدحسن (۱۳۸۲). *علمای مجاهد*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رستم‌زاد، حسین؛ ابراهیمی، مجتبی (۱۳۹۶). «جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت عربستان سعودی در یمن از منظر حقوق بین‌الملل»، در: *پژوهش‌نامه رسانه بین‌الملل*، ش ۲، ص ۴۷-۷۶.
- الزرقاوی، ابومصعب (۱۴۲۷). *الأرشيف الجامع لكلمات و خطابات أسد الإسلام أبو مصعب الزرقاوی*، بی‌جا: بی‌نا.

- سلطانی، سید علی اصغر (۱۳۸۲). «تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش»، در: علوم سیاسی، ش ۲۸، ص ۱۵۳-۱۸۰.
- ضرغامی، برزین؛ شوشتری، سید محمدجواد؛ انصاری زاده، سلمان (۱۳۹۳). «ژئوپلتیک شیعه یا هلال شیعه: مبانی، اهداف و رویکردها»، در: پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، ش ۱، ص ۱۹۷-۲۱۴.
- عالمی، سید علی رضا؛ صفری فروشانی، نعمت الله (۱۳۹۳). «نقدی بر کتاب ژئوپلتیک شیعه»، در: شیعه شناسی، دوره ۱۲، ش ۴۵، ص ۳۵-۷۶.
- العلوی، حسن (۱۳۷۴). شیعه و حکومت در عراق ۱۹۱۴-۱۹۹۰، ترجمه: محمدنبی ابراهیمی، تهران: دفتر ادبیات انقلاب اسلامی.
- علی یاری، حسن (۱۳۹۴). «نقش کشورهای غربی در چگونگی شکل گیری اندیشه سلفی»، در: مطالعات بیداری اسلامی، س ۴، ش ۷، ص ۱۱۹-۱۳۸.
- فرید، ناصر (۱۳۵۷). عصر استعمارزدایی، تهران: امیرکبیر.
- کاظمی، سید توقیر عباس (۱۳۹۳). شیعه ستیزی در دنیای معاصر، قم: بوستان کتاب.
- کلدیور، جمیله (۱۳۷۴). رویارویی انقلاب اسلامی و آمریکا، تهران: اطلاعات.
- کرامر، مارتین (دبیاچه نویس) (۱۳۶۸). تشیع، مقاومت و انقلاب: مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی دانشگاه تل آویو ۱۹۸۴، تهران: مؤسسه پیشگام.
- کشاورز شکری، عباس؛ غفاری، زاهد؛ فهیمی، زهرا (۱۳۹۲). «علل گسترش شیعه هراسی و راهکارهای مقابله با آن»، در: شیعه شناسی، ش ۴۴، ص ۱۳۷-۱۷۴.
- کشاورز شکری، عباس؛ فهیمی، زهرا (۱۳۹۶). «واکنش جهان غرب به تحولات ژئوپلتیک شیعه و راهکارهای مقابله با آن»، در: پژوهش های سیاسی جهان اسلام، ش ۲۳، ص ۱-۲۵.
- کشاورز شکری، عباس؛ فهیمی، زهرا (۱۳۹۷). «جریان صهیونیستی غرب در مقابل فرهنگ تشیع»، در: پژوهش های سیاسی جهان اسلام، دوره ۸، ش ۲۹، ص ۱۱۱-۱۳۳.
- کلان فریبایی، محمدرضا؛ شیرودی، مرتضی (۱۳۹۶). «گفتمان سیاسی شیعی؛ جهانی شدن و بازتولید سلفی گری معاصر»، در: شیعه شناسی، دوره ۱۵، ش ۵۸، ص ۷-۳۶.
- کلاتنری، عبدی؛ آشوری، داریوش (۲۰ آبان ۱۳۹۲). «سرگشته میان جهان های شرقی و غربی، بی بی سی فارسی.
- کلبرگ، اتان (۱۹۸۴). «مطالعات جهان غرب درباره تشیع»، در: مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی دانشگاه تل آویو ۱۹۸۴، تهران: مؤسسه پیشگام، ص ۴۵-۶۴.
- گریفیت، مارتین (۱۳۸۸). دانش نامه روابط بین الملل و سیاست جهان، ترجمه: علی رضا طیب، تهران: نی.
- لوئیس، برنارد (۱۹۸۴). «شیعه در تاریخ اسلام»، در: مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی دانشگاه تل آویو ۱۹۸۴، تهران: مؤسسه پیشگام، ص ۳۱-۴۴.
- محمدمدی فومنی، حسین (۱۳۹۳/۳/۲). «اسلام هراسی در غرب و شیعه هراسی در شرق»، در: تابناک، کد ۴۰۲۷۹۷.

مرتضوی امامی زواره، سید علی؛ درخشه، جلال (۱۳۹۳). «شیعیان مالزی»، در: شیعه‌شناسی، دوره ۱۲، ش ۴۵، ص ۱۵۷-۱۷۶.

مقیم، غلام‌حسین؛ ستوده، محمد (۱۳۹۲). «بیداری اسلامی و توهم شیعه‌هراسی»، در: مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۳، ص ۲۴۹-۲۶۸.

ملکی، صادق (۱۳۸۹). «هلال شیعی در دایره اهل تسنن»، در: دیپلماسی ایرانی، کد ۷۶۷۶.

مهندی، محمدعلی (۱۳۹۲). «تلاش برای حصر ایران در کمربندی از وهابیت»، در: درس‌هایی از مکتب اسلام، ش ۶۲۸، ص ۶۰-۶۶.

"Anti-Shi'ism" (11 December 2012). Available on: <http://shiarightswatch.org>

Blanton, James F. (01/01/2013). "Finding the Balance to Combat a Hybrid Threat", in: Fisk, Robert, *Pity the Nation: Lebanon at War*, 3rd edition, London: Oxford University Press.

Cockburn, P. (8 December 2013). "Mass Murder in the Middle East is funded by Our Friends the Saudis", in: *The Independent*.

Corbin, Henry (1991). *En Islam Iranien, aspects Spirituelset Philios Ophiques*, Gallimard, 1971; reedition 1991.

Fredman, Sandra (2012). *Discrimination and Human Rights*, Oxford University Press, ISBN 0-19-924603-3.

<http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=3090>

<http://irdiplomacy.ir/fa/news/7676/>.

<http://menhajitashauoo.blogfa.com/post/65>.

<http://qafqaz.ir>.

<https://fa.wikipedia.org>.

<https://ketabnak.com/book/۸۰۴۱۹>

<https://www.leslibraires.fr/livre/1379123-les-chiites-louis-perillier-publisud-editions>.

<https://www.virascience.com/thesis/800887/>

Hungtington, S. (2012). "The Clash of Civilizations?" In: Lechner, F. J.; Bolim J. (eds.), *The Globalization Reader*, 4th ed., West Sussex: Wiley-Blackwell.

Kedourie, Elie (1988). "Anti-Shiism in Iraq under the Monarchy", in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 24, No. 2.

McGirk, T. (8 January 2009). "Can Israel Survive Its Assault on Gaza?" available on: <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,1870509,00.html>.

Panara, Carlo; Wilson, Gary (2013). *The Arab Spring*, Martinus Nijhoff, ISBN-1۰: ۹۰۰۴۲۳۰۴۱۶

Peerillier, Louis (1985). *Les chiites*, Éditeur Publisud éditions, Collection Courants Univer (1).

References

- "Anti-Shi'ism" (11 December 2012). Available on: <http://shiarightswatch.org>
- Ahmadi, Seyyed Abbas. 2018. "Tabyin Mafhumi Geopoletik Shieh: Eraeh Tarifi Jadid (Conceptual Explanation of Shiite Geopolitics: A New Definition)", in: *Geopolitics*, no. 49, pp. 60-83. [in Farsi]
- Al-Alawi, Hasan. 1995. *Shieh wa Hokumat dar Aragh 1914-1990 (Shiism and the Government in Iraq 1914-1990)*, Translated by Mohammad Nabi Ibrahimi, Tehran: Islamic Revolution Literature Office. [in Farsi]
- Alemi, Seyyed Ali Reza; Safari Forushani, Nematollah. 2014. "Naghdi bar Ketab Geopoletik Shieh (A Critique of the Book of Shiite Geopolitics)", in: *Shiite Studies*, vol. 12, no. 45, pp. 35-76. [in Farsi]
- Ali Yari, Hasan. 2015. "Naghsh Keshwar-hay Gharbi dar Chegunegi Sheklgiri Andisheh Salafi (Role of Western Countries in the Formation of Salafi Thought)", in: *Islamic Awakening Studies*, yr. 4, no. 7, pp. 119-138. [in Farsi]
- Al-Zarghawi, Abu Mosab. 2006. *Al-Arshif al-Jame le Kalamat wa Khetabat Asad al-Islam Abu Mosab al-Zarghawi*, n.p: n.pub. [in Arabic]
- Ashuri, Dariyush. 1999. *Daneshnameh Siyasi (Political Encyclopedia)*, Tehran: Morwarid. [in Farsi]
- Blanton, James F. 2013/01/01. "Finding the Balance to Combat a Hybrid Threat", in: Fisk, Robert, *Pity the Nation: Lebanon at War*, 3rd edition, London: Oxford University Press.
- Burns, Eric. 2002. *Michel Foucault*, Translated by Babak Ahmadi, Tehran: Mahi. [in Farsi]
- Cockburn, P. (8 December 2013). "Mass Murder in the Middle East is funded by Our Friends the Saudis", in: *The Independent*.
- Corbin, Henry. 1991. *En Islam Iranien, as pects Spirituelset Philios Ophiques*, Gallimard, 1971; reedition 1991.
- Dara, Jalil; Babayi, Mahmud. 2016. "Shieh Harasi wa Iran Harasi: Rahbord Amrica Baray Hefz Regim Sehyonisti (Shia Phobia and Iran Phobia: The US Strategy to Preserve the Zionist Regime)", in: *Studies of the Islamic Revolution*, no. 44, pp. 189-208. [in Farsi]

Dujarric, Stéphane. 2016. "Jang Yaman 250 Hezar Koshteh bar Jay Gozasht (The Yemeni War Left 250,000 Dead)", in: *Islamic Republic News Agency*, News Code: 83289679. [in Farsi]

Duval, France. 1997. *Shiite Geopolitics*, Translated by Katayun Baser, Paris: Khawaran. [in Farsi]

Ekhtiyari Amiri, Reza. 2015. "Tathir Taghabol Wahabiyat Souidi ba Gofteman Enghelab Eslami Iran bar Geopoetik Jadid Khawarmiyaneh (The Impact of the Confrontation of Saudi Wahhabism with the Discourse of the Islamic Revolution of Iran on the New Geopolitics of the Middle East)", in: *Political Thought in Islam*, no. 6, pp. 125-149. [in Farsi]

Farbod, Naser. 1978. *Asr Estemarzodayi (The Age of Decolonization)*, Tehran: Amirkabir. [in Farsi]

Fredman, Sandra. 2012. *Discrimination and Human Rights*, Oxford University Press, ISBN 0-19-924603-3.

Griffiths, Martin. 2009. *Daneshnameh Rawabet Beyn al-Melal wa Siyasat Jahan (Encyclopedia of International Relations and World Politics)*, Translated by Ali Reza Tabib, Tehran: Ney. [in Farsi]

Heydari, Mahdiyeh. 2016. "Barresi Elal Shieh Setizi dar Mantagheh wa Jahan (Investigating the Causes of Anti-Shiism in the Region and the World)", Iran International Quranic News Agency (IQNA), code 3517830. [in Farsi]

Hoseyniyan, Ruhollah. 2003. *Chehardah Gharn Talash Shieh (Fourteen Centuries of Shiite Effort)*, Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. [in Farsi]

<http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=3090>

<http://irdiplomacy.ir/fa/news/7676/>.

<http://menhajitashauoo.blogfa.com/post/65>.

<http://qafqaz.ir>.

<https://fa.wikipedia.org>.

<https://ketabnak.com/book/۸۰۴۱۹>

<https://www.leslibraires.fr/livre/1379123-les-chiites-louis-perillier-publisud-editions>.

<https://www.virascience.com/thesis/800887/>

Hungtington, S. 2012. "The Clash of Civilizations?" In: Lechner, F. J.; Bolim J. (eds.), *The Globalization Reader*, 4th ed., West Sussex: Wiley-Blackwell.

- Jamshidi, Mohammad. 2012. "Mowajeheh Goftemani Iran wa Amrica: Az Bidari Eslami ta Eshghal Wal Street (Iran-US Discourse Confrontation: From the Islamic Awakening to Occupy Wall Street)", in: *World Studies*, no. 3, pp. 145-172. [in Farsi]
- Kadiwar, Jamileh. 1995. *Ruyaruyi Enghelab Islami wa Amrica (Confrontation of the Islamic Revolution and the United States)*, Tehran: Ettelaat. [in Farsi]
- Kahlberg, Ethan. 1984. "Motaleat Jahan Gharb darbareh Tashayyu (Western World Studies on Shiism)", in: *Proceedings of the International Conference of Tel Aviv University 1984*, Tehran: Pishgam Institute, pp. 45-64. [in Farsi]
- Kalan Faribayi, Mohammad Reza; Shirudi, Morteza. 2017. "Gofteman Siyasi Shi'i; Jahani Shodan wa Baztolid Salafigari Moaser (Globalization and Reproduction of Contemporary Salafism)", in: *Shiite Studies*, no. 15, no 58, pp. 7-36. [in Farsi]
- Kalantari, Abdi; Ashuri, Dariyush. 2013/11/11. "Sargashteh Miyan Jahan-hay Sharghi wa Gharbi (Wandering between the Eastern and Western Worlds)", BBC Persian. [in Farsi]
- Kazemi, Seyyed Tawghir Abbas. 2014. *Shieh Setizi dar Donyay Moaser (Anti-Shiism in the Contemporary World)*, Qom: Bustan Ketab. [in Farsi]
- Kedourie, Elie. 1988. "Anti-Shiism in Iraq under the Monarchy", in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 24, No. 2.
- Keshawarz Shokri, Abbas; Fahimi, Zahra. 2017. "Wakonesh Jahan Gharb be Tahawwolot Geopoletik Shieh wa Rahkar-hay Moghabeleh ba An (The Reaction of the Western World to the Shiite Geopolitical Developments and the Strategies to Deal with It)", in: *Political Research of the Islamic World*, no. 23, pp. 1-25. [in Farsi]
- Keshawarz Shokri, Abbas; Fahimi, Zahra. 2018. "Jaryan Sehyonisti Gharb dar Moghabel Farhang Tashayyu (The Zionist Current of the West against the Shiite Culture)", in: *Political Research of the Islamic World*, vol. 8, no. 29, pp. 111-133. [in Farsi]
- Keshawarz Shokri, Abbas; Ghaffari, Zahed; Fahimi, Zahra. 2013. "Elal Gostaresh Shieh Harasi wa Rahkar-hay Moghabeleh ba An (Causes of the Spread of Shia Phobia and Ways to Deal with It)", in: *Shiite Studies*, no. 44, pp. 137-174. [in Farsi]
- Khalili, Mohammad Jawad. 2016. "Nabard Shieh wa Sonni ya Hegemoni Arabestan (Shiite-Sunni Battle or Saudi Hegemony)", in: *Shafaqna*, News ID: 286545. [in Farsi]
- Khamenei, Seyyed Ali. 2017. "Howiyat Eslami (Islamic Identity)", in: <https://farsi.khamenei.ir>.
- Kharrazi, Sadegh. 2014. "Mosahebeh (Interview)", in: Iranian diplomacy, 1934318.

- Kramer, Martin. 1989. *Tashayyu, Moghawemat wa Enghelab: Majmueh Maghalat Konferans Beyn al-Melali Daneshgah Tel Aviv 1984 (Shiism, Resistance and Revolution: Proceedings of the International Conference of Tel Aviv University 1984)*, Tehran: Pishgam Institute. [in Farsi]
- Lewis, Bernard. 1984. "Shieh dar Tarikh Islam (Shiism in the History of Islam)", in: *Proceedings of the International Conference of Tel Aviv University 1984*, Tehran: Pishgam Institute, pp. 31-44. [in Farsi]
- Maleki, Sadegh. 2010. "Helal Shi'i dar Daereh Ahl Tasannon (Shiite Crescent in the Sunni Circle)", in: *Iranian Diplomacy*, Code 7676. [in Farsi]
- McGirk, T. (8 January 2009). "Can Israel Survive Its Assault on Gaza?" available on: <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,1870509,00.html>.
- Moghimi, Gholam Hoseyn; Sotudeh, Mohammad. 2013. "Bidari Eslami wa Tawahhom Shieh Harasi (Islamic Awakening and the Illusion of Shia Phobia)", in: *Studies of the Islamic Revolution*, no. 33, pp. 249-268. [in Farsi]
- Mohammadi Fumani, Hoseyn. 2014/05/23. "Eslam Harasi dar Gharb wa Shieh Harasi dar Shargh (Islamophobia in the West and Shia Phobia in the East)", in: *Tabnak*, Code 402797. [in Farsi]
- Mohtadi, Mohammad Ali. 2013. "Talash baray Hasr Iran dar Kamarbandi az Wahabiyat (Attempts to Encircle Iran within the Belt of Wahhabism)", in: *Lessons from the School of Islam*, no. 628, pp. 60-66. [in Farsi]
- Mortazawi Emami Zawwareh, Seyyed Ali; Derakhsheh, Jalal. 2014. "Shiayan Malezi (Malaysian Shiites)", in: *Shiite Studies*, vol. 12, no. 45, pp. 157-176. [in Farsi]
- Panara, Carlo; Wilson, Gary (2013). *The Arab Spring*, Martinus Nijhoff, ISBN-10:9004230416.
- Peerillier, Louis. 1985. *Les chiites*, Éditeur Publisud éditions, Collection Courants Univer (1).
- Pur Ahmadi, Hoseyn; Jamali, Jamal. 2009. "Tarh Helal Shi'i: Ahdaf, Mawane wa Payamad-ha (Shiite Crescent Plan: Goals, Obstacles and Consequences)", in: *Shiite Studies*, no. 26, pp. 7-56. [in Farsi]
- Pur Hasan, Naser; Seyfi, Abd al-Majid. 2015. "Taghabol Neo-Salafi-ha ba Shiayan wa Payamd-hay An bar Ettihad Jahan Eslam (Confrontation of Neo-Salafis with Shiites and Its Consequences on the Unity of the Islamic world)", in: *Shiite Studies*, vol. 13, no. 52, pp. 7-34. [in Farsi]

- Rajabi, Mohammad Hasan. 2003. *Olamay Mojahed (Hardworking Scholars)*, Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. [in Farsi]
- Rostamzadeh, Hoseyn; Ibrahim, Mojtaba. 2017. "Jenayat Jangi wa Jenayat alayh Bashariyat Arabestan Soudi dar Yaman az Manzar Hoghugh Beyn al-Melal (War Crimes and Crimes against Humanity by Saudi Arabia in Yemen from the Perspective of International Law)", in: *International Media Research Journal*, no. 2, pp. 47-76. [in Farsi]
- Soltani, Seyyed Ali Asghar. 2003. "Tahlil Gofteman be Mathabeh Nazariyeh wa Rawesh (Discourse Analysis as Theory and Method)", in: *Political Science*, no. 28, pp. 153-180. [in Farsi]
- Thameni, Zahra. 2014. Barresi Elal Shieh Harasi dar Gharb Moaser (Investigating the Causes of Shia Phobia in the Contemporary West), Supervisor: Ahmad Beheshti Mehr, Master's Thesis, Qom: University of Qom. [in Farsi]
- Zarghami, Barzin; Shushtari, Seyyed Mohammad Jawad; Ansarizadeh, Salman. 2014. "Geopoletik Shieh ya Helal Shieh: Mabani, Ahdaf wa Ruykard-ha (Shiite Geopolitics or Shiite Crescent: Fundamentals, Goals and Approaches)", in: *Human Geography Research*, vol. 46, no. 1, pp. 197-214. [in Farsi]